

Т. М. Няхай

СЛОВА ЯК АБ'ЕКТ РЭДАКТАРСКАЙ УВАГІ

Лексема на парадыгматычным узроўні ўяўляе сабой сукупнасць сем, якія рэалізуюцца ў сінтагматычным размяшчэнні. Рэдактару пры апрацоўцы аўтарскага тэксту на лексічным узроўні важна валодаць ведамі пра эпідыгматыку (семантычную дынаміку) слова. Любую эпідыгму карэктна разглядаць у сінхронным зрэзе функцыянавання мовы, што напрамую звязана з парадыгматычнымі магчымасцямі і сінтагматычнай неабходнасцю лексемы ў канкрэтным маўленчым фрагменце. Таксама сучаснаму рэдактару прыходзіцца шукаць аптымальны выбар інфармацыі з лексікаграфічных крыніц, якія сёння, на жаль, губляюць свой статусны арталагічны характар па прычыне даступнасці сеткавага размяшчэння і аўтарскай разняволенасці слоўнікаў сумніўнага зместу.

У пачатку было слова... Перад намі паўстане пытанне, ці стаіць слова на першым этапе працы рэдактара і якую ступень увагі рэдактар мае надаваць менавіта слову.

Паводле слоўніка У. Даля, слова – спалучэнне гукаў, якое ўтварае адно цэлае і абазначае прадмет або паняцце. У «Рускім семантычным слоўніку» (Русский семантический словарь. Толковый словарь, систематизированный по классам слов и значений, 1998.) пазначана, што слова – цэльнааформлены (цэльны) моўны знак, які служыць для абазначэння паняццяў аб рэаліях фізічнага і ментальнага свету (прадметаў, асоб, сітуацый, абстрактных уяўленняў, станаў, працэсаў, прымет), аб сувязях паміж імі, ацэнках, а таксама

для называння саміх такіх рэалій або для указання на іх. «Тлумачальны слоўнік Ожагава» называе слова адзінкай маўлення, якая служыць для выражэння асобнага паняцця. Падобнае азначэнне дае і «Слоўнік рускай мовы» (Словарь русского языка, 1981–1984), у якім слова – адзінка маўлення, што ўяўляе сабой гукавое выражэнне паняцця аб прадмеце або з’яве навакольнага аб’ектыўнага свету.

Гісторыя навукі налічвае больш за 70 азначэнняў гэтага паняцця, у аснове якіх графічныя (арфаграфічныя), фанетычныя, структурныя, граматычныя, сінтаксічныя, семантычныя і сістэмныя прынцыпы. У сувязі з гэтым важную ролю адыгрывае праца рэдактара над словам у адпаведнасці з кожнай дэфініцыяй.

У некаторых відах прыкладной лінгвістыкі згодна з графічным прынцыпам слова разглядаецца як паслядоўнасць знакаў, абмежаваная прабеламі. Нават калі кіравацца гэтым азначэннем, перад рэдактарам паўстае задача кантролю графічных межаў слова ў розных мовах пры ўліку, што, напрыклад, клітыкі (безнаціскныя словы) могуць пісацца разам з асноўным словам і асобна ад яго: исп. *se lo doy* ‘я ему это даю’ и *quiero dárselo* ‘хочу дать ему это’. У апошнім выпадку арфаграфічнае слова ахоплівае тры графічных. Асаблівую ўвагу рэдактар мае засяродзіць на семантычна кандэнсаваных словах і безэквівалентнай лексіцы ў перакладах: фр. *chemin de fer* (спалучэнне трох слоў), рус. *железная дорога* (спалучэнне двух слоў) і бел. *чыгунка* (адно слова).

З увагі рэдактара да графічнага аспекту слова вынікае неабходнасць звярнуцца і да фанетычнага ладу. Тут рэдактар зважае на паўзы перад словам і пасля яго, слоўны і інтанацыйны націск, змяненне гукаў у залежнасці ад іх месца ў слове або сказе ў межах з’явы сандхі (напр. вымову некаторых гукаў ці пропуск іх на канцы слоў у залежнасці ад першага гука наступнага слова: брыт. англ. *spoiler* |'spɔɪlə|, спалучэнне *spoiler angle* |'spɔɪlər 'æŋg(ə)l| и амер. англ. |'spɔɪlər|. Межы фанетычнага слова могуць не супадаць з межамі слова графічнага, і пры вымаўленні такая фраза мае адзін націск: фр. *je ne le sais pas* ‘Я гэтага не ведаю’ (шэсць слоў з гледжання граматычнага і адно – з фанетычнага). Натуральна, што фанетычны аспект слоў важны пры рэдагаванні тэкстаў масавай камунікацыі для радыё, тэлебачання, прамой, выступленняў і г.д. – г.зн. тэкстаў вуснага маўлення.

У структурным аспекце слова ўяўляе сабой недзялімую адзінку, пры раскладанні якой на часткі або ўстаўленні іншых частак усярэдзіну будзе парушаная семантычная і граматычная цэласнасць. Аднак пры гэтым па-за межамі рэдактарскай увагі не могуць застацца наступныя выпадкі: існаванне дзеясловаў з аддзяляльнымі прыстаўкамі ў нямецкай мове: *anfangen* ‘начина́ть’ и *ich fange an* ‘нача́наю’, адмоўныя займеннікі ў беларускай і рускай мовах: бел. *ніхто* – *ні ў каго*; рус. *никак* – *ни в каком случае*). Калі кіравацца структурным аспектам слова, то такія выпадкі трэба разглядаць як чаргаванні слова і словазлучэння, або дапускаць, што марфалагічная форма слова складаецца з некалькіх слоў.

Граматычны аспект слова знаходзіцца пад пастаянным кантролем рэдактара на ўсіх этапах рэдактарскай праўкі. У яго межах рэдактар зважае на граматычнае значэнне слова і яго матэрыяльнае выражэнне. Напрыклад, катэгорыя роднага склону і ў беларускай, рускай, і ў англійскай мовах можа мець граматычнае значэнне прыналежнасці: бел. *жаночы капялюш*, рус. *женская шляпа*, англ. *the woman's hat*. Аднак матэрыяльным выражэннем гэтага значэння ў беларускай мове служыць канчатак *-ы*, у рускай – *-ая*, а ў англійскай *'s*.

У сінтаксічным аспекце слова выступае як сінтаксема. Улічваючы гэта, рэдактар звяртае ўвагу, напрыклад, на неабходнасць ужывання прыназоўнікаў у розных мовах: бел. *Я дома*, англ. *I'm at home*. І наадварот: бел. *ідуць уніз па вуліцы*, англ. *walking down the street*. Важным з'яўляецца і захаванне парадку слоў у сказе. Для беларускай мовы, як і іншых усходнеславянскіх моў, характэрны параўнальна свабодны парадак слоў у сказе. У англійскай жа мове размяшчэнне членаў сказа адносна сталае: дзейнік, выказнік, дапаўненне, акалічнасць.

У сваім семантычным аспекце слова, паводле нямецкага логіка і матэматыка Г. Фреге, – адна з вяршынь лагічнага трохкутніка (разам з прадметам (дэнататам) і паняццем (канцэптам) (Н. А. Чупахін, 2011–2012). Згодна з З. А. Харытончык, «слова займае цэнтральнае месца і валодае ўсімі асноўнымі ўласцівасцямі моўнага знака. Усе астатнія адзінкі мовы (фанемы, марфемы, словазлучэнні, сказы) разглядаюцца па іх адносінах да слова» (З. А. Харытончык, 2021). Такім чынам, рэдактар аналізуе розныя ўласцівасці слова як моўнага знака. Зважаючы на білатэральнасць слова, ён ацэньвае суадносіны плана выражэння і плана зместу. Выпраўляючы памылкі, звязаныя з парушэннем лексічнай спалучальнасці: *Такі аб'ект фахверкавай архітэктуры прасочваецца і на гравюры 1568 г. Гародні Адэльгаўзера / Цюнта; У позняй готыцы Германіі фахверк набыў шэраг дэкаратыўных драўляных рамбічных і крывалінейных элементаў; Таму не выпадкова немцы паспяхова выкарыстоўвалі фахверкавую будаўнічую тэхніку пры перасяленні на новыя тэрыторыі; гражданка д. Глинище Нестерович; могут комбинироваться между собой; і іншыя адмысловыя гістарычныя дысцыпліны; тип признаков оказался разнообразным; давая ему мужество и самоотверженно отпор; выяснив положительные отзывы; наблюдать когнитивный механизм; адбылася высакародная місія; аднаўленне ад ваенных наступстваў; яны зычлі інашага наветра; аўтар уздымае складаны і заўсёды актуальны канфлікт* – рэдактар дапамагае аўтару больш дакладна данесці сваю думку да чытача.

Здзяйснюючы праўкі тэксту, рэдактар разглядае яго як цэльную і арганізаваную паслядоўнасць маўлення, аналізуе сэнсавае нападўненне, кампазіцыю, факталагічную правільнасць, адпаведнасць формы зместу, а таксама ступень дакладнасці данясення аўтарскай задумкі да чытача. В. І. Іўчанкаў адзначае важны аспект гэтай працы, гаворачы пра карэляцыю аўтарскага і

рэдактарскага бачання сiгнiфiкацыi слова: «што трэба рабiць, каб слова стала мабiльным, зазiхацела ўсiмi гранямi ва ўмелых руках рэдактара. Пры гэтым не страчвала адмысловасцi аўтарскага погляду» (П. П. Жаўняровiч, 2021).

Такiм чынам, увага рэдактара фiксуецца на слове як на моўным факце. У працэсе праўкi яно разглядаецца ў графiчным (арфаграфiчным), фанетычным, структурным, граматычным, сiнтаксiчным, семантычным i сiстэмным аспектах, згодна з якiмi выпраўляюцца памылкi ў напiсаннi, гучаннi, спалучальнасцi i ўжываннi слоў з рознымi семантычнымi i стылістычнымi нюансамi, а таксама выяўляюцца асаблiвасцi функцыянавання слоў у тэкстах розных моў.